

NUTQ BUZILISHLARI BO'LGAN BOLALAR UCHUN TEATR TERAPIYASI: EMOTSIONAL IFODANI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Axmedova Lola

Alfraganus universiteti Pedagogika fakulteti Defektologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutq buzilishlariga ega bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan teatr terapiyasining mohiyati, ularning emotsional ifoda va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishdagi o'рни tahlil qilinadi. Tadqiqotda teatr terapiyasining korreksion-pedagogik imkoniyatlari, uning logopedik va psixologik ta'sir mexanizmlari, shuningdek, bolalarning ijtimoiylashuv jarayoniga ijobiy ta'siri yoritilgan.

Kalit so'zlar: teatr terapiyasi, nutq buzilishlari, emotsional ifoda, korreksiya, kommunikativ kompetensiya, logopedik yondashuv, ijodiy faoliyat.

Аннотация: В статье анализируется сущность театральной терапии с детьми с нарушениями речи, её роль в развитии их эмоциональной экспрессии и коммуникативных способностей. В исследовании освещаются коррекционно-педагогические возможности театральной терапии, механизмы её логопедического и психологического воздействия, а также её положительное влияние на процесс социализации детей.

Ключевые слова: театральная терапия, нарушения речи, эмоциональная экспрессия, коррекция, коммуникативная компетентность, логопедический подход, творческая деятельность.

Annotation: This article analyzes the essence of theater therapy with children with speech disorders, its role in the development of their emotional expression and communicative abilities. The study highlights the correctional and pedagogical possibilities of theater therapy, the mechanisms of its speech therapy and psychological impact, as well as its positive impact on the socialization process of children.

Keywords: theater therapy, speech disorders, emotional expression, correction, communicative competence, speech therapy approach, creative activity.

Zamonaviy maxsus pedagogika va logopediya amaliyotida nutq buzilishlariga ega bolalarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlash, ularning emotsional-irodaviy sohasini mustahkamlash muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda pedagogik-psixologik amaliyotda teatr terapiyasi tushunchasi keng qo'llanila boshladi. U bolalarning nutq, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini uyg'un tarzda qo'llab-quvvatlovchi samarali korreksion vosita sifatida e'tirof etilmoqda.

Teatr terapiyasi - bu shaxsning ichki dunyosini, his-tuyg'ularini, muloqotga bo'lgan ehtiyojini sahna harakatlari, dramatik rollar va badiiy ijro orqali ifoda etish jarayonidir. Nutq buzilishlari bo'lgan bolalar uchun bu yondashuv ularning nutq faoliyatini rag'batlantirish, o'z his-tuyg'ularini ifodalash, muloqotdan zavq olish va o'ziga ishonchni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Teatr terapiyasi – bu shaxsning ichki kechinmalarini, emotsional tajribalarini va ijtimoiy munosabatlardagi muammolarini sahna faoliyati, dramatik o'yinlar, rolli ijro va badiiy ifoda orqali bartaraf etishga qaratilgan integrativ psixologo-pedagogik metod hisoblanadi. Ushbu yondashuv san'at terapiyasi, psixodrama, art-pedagogika va logopedik korreksiya elementlarini birlashtirgan kompleks shakl bo'lib, nutq buzilishlariga ega bolalarda emotsional, ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Teatr terapiyasining mohiyati, avvalo, “ijodiy o'yin orqali shaxsni anglash” tamoyiliga tayanadi. Bola sahna faoliyatida turli obrazlarni ijro etar ekan, o'zini boshqacha holatda ko'rish, his qilish va ifoda etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu jarayon orqali u o'z his-tuyg'ularini ochadi, ijobiy emotsiyalarni boshdan kechiradi, o'z nutqiy faoliyatini erkinroq namoyon qiladi. Teatr terapiyasi nafaqat korreksion vosita, balki shaxsiy o'sish, ijtimoiy moslashuv va kommunikativ malakalarni rivojlantiruvchi pedagogik texnologiya sifatida ham qaraladi.

Pedagogik nuqtai nazardan teatr terapiyasi quyidagi asosiy yo'nalishlarga tayanadi:

1. Faol ishtirok va o'zaro muloqot tamoyili.

Teatr mashg'ulotlarida bola passiv tinglovchi emas, balki faol ijrochi, ishtirokchi sifatida qatnashadi. U rollarni ijro etish, sahnada harakatlanish, nutq orqali his-tuyg'ularni ifodalash jarayonida o'zining nutqiy, emotsional va jismoniy faoliyatini uyg'unlashtiradi. Bu esa logopedik mashg'ulotlarning an'anaviy shakllariga nisbatan yanada jonli va hissiy jarayonni ta'minlaydi.

2. Ijodiy o'zini ifoda etish va refleksiya.

Teatr faoliyatida bola o'z his-tuyg'ularini ifoda etish orqali o'zini anglaydi. U obraz yaratish jarayonida shaxsiy tajriba, hayotiy kuzatish va hislarni badiiy shaklda namoyon etadi. Shu orqali emotsional tajriba ongli idrok etiladi, bu esa nutqiy bloklarni yengishga, o'z fikrini to'liq va mantiqan izchil bayon etishga yordam beradi.

3. Ijtimoiylashuv va kommunikativ kompetensiyani shakllantirish.

Teatr terapiyasida bola boshqa ishtirokchilar bilan o'zaro muloqotga kirishadi, sahna vaziyatida hamkorlik qiladi, tinglaydi va javob beradi. Bu esa nutq faoliyatining asosiy komponenti — kommunikativ o'zaro ta'sirni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shunday tarzda, bola o'z nutqini nafaqat fonetik, balki pragmatik darajada ham o'stiradi.

4. Emotsional-irodaviy sohani mustahkamlash.

Nutq buzilishlariga ega bolalarda ko'pincha o'zini ifoda etish qo'rquvi, uyalish, ijtimoiy chekinish holatlari kuzatiladi. Teatr mashg'ulotlari bu to'siqlarni bartaraf etish uchun qulay psixologik muhit yaratadi. Bola o'yin jarayonida o'zini erkin his qiladi, bu esa nutq faoliyatini tabiiy ravishda faollashtiradi.

5. Artikulyatsiya va nafas apparatini faollashtirish.

Teatr mashg'ulotlari nutq mexanizmining jismoniy jihatlarini ham rivojlantiradi. Rolli o'yinlar, she'r o'qish, sahna nutqi mashqlari orqali artikulyatsion apparat faoliyati, ovoz balandligi, intonatsiya va nafasni boshqarish ko'nikmalari mustahkamlanadi. Shu jihatdan teatr terapiyasi logopedik mashg'ulotlarga muvofiq ravishda fonetik-fonematik rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi.

Teatr terapiyasining pedagogik asoslarini Vigotskiy, Elkonin, Leontyev, A.V. Zaporozetslarning faoliyat nazariyasi va o'yin orqali o'rganish g'oyalari bilan bog'lash mumkin. Ularning fikriga ko'ra, o'yin va ijodiy faoliyat bolaning eng yaqin rivojlanish zonasini kengaytiradi, unda ichki motivatsiyani uyg'otadi va shaxsiy o'sishni ta'minlaydi. Shu nuqtai nazardan teatr terapiyasi bolaning shaxsiy imkoniyatlarini ochuvchi, o'zini anglash va ijtimoiy moslashuvni mustahkamlovchi ta'limiy-motivatsion tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Teatr terapiyasi jarayonida o'qituvchi-logopedning roli ham o'ziga xosdir. U nafaqat sahna rahbari yoki yo'lboshchi, balki psixologik qo'llab-quvvatlovchi, nutqni rivojlantiruvchi va ijtimoiy moslashtiruvchi mutaxassis sifatida faoliyat yuritadi. Mashg'ulotlar davomida u bolaning shaxsiy his-tuyg'ulariga hurmat bilan yondashadi, ijobiy motivatsiyani shakllantiradi va individual yutuqlarni e'tirof etish orqali o'ziga ishonchni mustahkamlaydi.

Teatr terapiyasi logopedik amaliyotda **nutqni rivojlantirish, emotsional holatni barqarorlashtirish va shaxsning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashga xizmat qiluvchi kompleks pedagogik-psixologik metod** sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuvda teatr faoliyati nutqni tuzatish jarayonining markaziy komponentiga aylanadi, chunki u bolaning og'zaki ifoda, his-tuyg'ularni boshqarish, ijtimoiy muloqot va o'zini erkin namoyon etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Teatr terapiyasining **logopedik ahamiyati**, avvalo, uning nutq mexanizmlarini tabiiy, hayotiy va hissiy faoliyat bilan uyg'unlashtirishida namoyon bo'ladi. Sahna o'yinlari, obrazli ifoda, monolog va dialog mashqlari orqali bola nutqining fonetik, leksik, grammatik va kommunikativ jihatlarini birgalikda rivojlantiradi. Bunda logopedik mashqlar sun'iy ravishda emas, balki tabiiy sahna kontekstida amalga oshadi, bu esa bolaning nutqiy faolligini sezilarli darajada oshiradi.

Teatr terapiyasi jarayonida logopedik maqsadlar quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

1. **Artikulyatsion apparatni faollashtirish.** Teatr o'yinlari jarayonida turli tovushlar, intonatsiyalar, his-tuyg'ular bilan bog'liq sahna nutqi mashqlari bajariladi. Bu esa lab, til, jag' va nafas apparatining harakat koordinatsiyasini yaxshilaydi, talaffuzning aniq va ifodali bo'lishiga yordam beradi. Masalan, qahramon obraziga mos ohangda gapirish, she'r aytish yoki qichqirish kabi holatlar nutq organlari uchun samarali mashq bo'lib xizmat qiladi.

2. **Nafas va ovoz ustida ishlash.** Teatr terapiyasida nafas olish, ovoz chiqarish, pauza va intonatsiyani boshqarish logopedik ishning muhim tarkibiy qismidir. Bola ovoz orqali obraz yaratish jarayonida o'z nafasini to'g'ri boshqarishga, ovoz diapazonini kengaytirishga o'rganadi. Bu, ayniqsa, dislaliya, rinolaliya yoki dizartriya kabi buzilishlarda juda foydalidir.

3. **Nutqni semantik va kommunikativ rivojlantirish.** Sahna o'yinlarida bola dialog quradi, muloqotga kirishadi, javob beradi, tinglaydi va fikr bildiradi. Shu jarayonda u so'z boyligini kengaytiradi, grammatik tuzilmalardan to'g'ri foydalanishni o'rganadi va fikrni izchil ifoda etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Teatr faoliyati nutqni muloqot vositasi sifatida faol qo'llashga undaydi, bu esa real kommunikativ kompetensiyani shakllantiradi.

4. **Nutqiy intonatsiya va emotsional ifodaning uyg'unligi.** Teatr mashg'ulotlari bolaning so'zlashuvdagi emotsional ifoda vositalarini - ovoz balandligi, ohang, temp, ritmni boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Bola so'zlarni shunchaki talaffuz etmay, balki ularni his bilan ifodalaydi, bu esa nutqning tabiiyligi va ekspressivligini oshiradi.

Teatr terapiyasining **emotsional rivojlantiruvchi ahamiyati** esa shundaki, u bolaning ichki dunyosini ochish, o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish ko'nikmalarini shakllantiradi. Ko'plab nutq buzilishlari - ayniqsa, logonevroz, duduqlanish, selektiv mutizm - asosan emotsional tanglik, qo'rquv yoki o'ziga ishonchsizlik bilan bog'liq. Teatr faoliyati esa bu hissiy bloklarni yumshatadi, bolaga o'z holatini ijodiy tarzda ifoda etish imkonini beradi.

Teatr terapiyasi orqali bola:

- o'z emotsiyalarini so'z bilan ifoda etishni o'rganadi;
- his-tuyg'ularini nazorat qilish va boshqarish ko'nikmasiga ega bo'ladi;
- o'zini ijobiy baholashni shakllantiradi;
- o'z nutqiy xatolarini qo'rquvsiz tuzatishga o'rganadi;
- ijtimoiy vaziyatlarda o'zini erkin tutishga odatlanadi.

Bu jarayonda **ijobiy emotsional muhit** va **o'yin orqali o'rganish** tamoyillari asosiy o'rin tutadi. Teatr o'yinlari bolaning diqqatini jamlash, ixtiyoriy xotirani rivojlantirish va psixomotor koordinatsiyani yaxshilashga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan teatr

terapiyasi logopedik ishda nafaqat nutqiy korreksiya vositasi, balki kompleks rivojlantiruvchi pedagogik texnologiya sifatida qaraladi.

Shuningdek, teatr terapiyasi emotsional-intellektual rivojlanishni rag'batlantiradi. Bola obraz yaratish jarayonida tahlil, mantiqiy fikrlash, fantaziya va estetik idrokni ishga soladi. U o'z hislarini boshqalar hislari bilan solishtiradi, empatiya - boshqalarni his qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Bu esa bolani ijtimoiy jihatdan moslashgan, o'z fikrini ifodalashga jur'atli va his-tuyg'ularini boshqaruvchi shaxs sifatida shakllantiradi.

Shunday qilib, teatr terapiyasining logopedik va emotsional rivojlantiruvchi ahamiyati uning **integrativ ta'sirida** namoyon bo'ladi. U nafaqat nutq mexanizmlarini faollashtiradi, balki bolaning hissiy, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishini ham qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu yondashuv logopedik amaliyotda **shaxsga yo'naltirilgan, ijodiy va emotsional rivojlanishni ta'minlovchi samarali usul** sifatida o'z o'rnini topgan.

Teatr terapiyasi nutq buzilishlariga ega bolalar bilan ishlashda **integrativ, ijodiy va emotsional rivojlantiruvchi** metod sifatida samarali qo'llaniladi. Ushbu yondashuvda teatr san'ati elementlari — dramatizatsiya, rolli o'yinlar, pantomima, improvizatsiya va sahnalashtirish — logopedik, psixologik hamda pedagogik maqsadlarda uyg'unlashtiriladi. Teatr terapiyasining metod va shakllari bolaning nutq, hissiyot, ijtimoiy xulq-atvori va ijodiy tafakkurini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

1. Rolli o'yinlar metodi

Rolli o'yinlar teatr terapiyasining eng keng tarqalgan metodlaridan biri bo'lib, bolalarning ijtimoiy rollarni egallashi, o'z his-tuyg'ularini obrazlar orqali ifoda etishi va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltiriladi. Logopedik amaliyotda rolli o'yinlar orqali bola:

- nutqiy vaziyatlarni tabiiy kontekstda mashq qiladi (salomlashish, minnatdorchilik bildirish, so'rov qilish, izoh berish);
- tovush talaffuzini mashq qiladi (ayniqsa, dialoglarda to'g'ri intonatsiyani saqlash orqali);
- o'z his-tuyg'ularini so'z bilan ifodalashga o'rganadi. Masalan, "Do'konda", "Bog'da", "Oilada" kabi sahna o'yinlari nutqni amaliy muloqotda qo'llashni o'rgatadi va bola uchun ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

2. Dramatizatsiya metodi

Dramatizatsiya bolalar tomonidan ertak, hikoya yoki she'rlarni sahnalashtirish orqali nutqiy, emotsional va intellektual faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan. Bu metod bolalarda:

- og'zaki nutqni izchil tuzish, matnni eslab qolish va ifodali o'qish ko'nikmalarini;
- fonematik eshitish, intonatsiya, so'z urg'usi, pauza kabi nutqiy vositalarni;
- sahnaviy nutq madaniyatini shakllantiradi.

Dramatizatsiya jarayonida bolalar rollarni yodlaydilar, muloqotda qatnashadilar va his-tuyg'ularini ifodalashga o'rganadilar. Bu esa logopedik nuqtai nazardan **dialogik nutqni shakllantirish, nutq ritmini to'g'rilash va tovush talaffuzini tabiiy kontekstda mustahkamlash** uchun juda muhimdir.

3. Improvizatsiya metodi

Improvizatsiya — bu oldindan tayyorlangan ssenariysiz, bola tomonidan erkin tarzda voqeani ijod qilish jarayonidir. Ushbu metod bolalarning ijodkorlik qobiliyatini, spontan nutqni va tafakkur moslashuvchanligini rivojlantiradi. Improvizatsion teatr o'yinlarida logoped bolaning tabiiy nutq oqimini, so'z birikmalarini to'g'ri tuzish va nutqiy reaksiyalarini kuzatadi hamda ularni korreksion tarzda yo'naltiradi. Shu yo'l bilan:

- bolada fikrni tez va izchil ifodalash ko'nikmasi shakllanadi;
- nutqiy muvofiqlashtirish, eshitish diqqatini saqlash, reaksiya tezligi rivojlanadi;
- nutqdagi sun'iylik kamayib, tabiiy kommunikatsiya vujudga keladi.

4. Pantomima va harakatli teatr metodi

Nutq buzilishlari bo'lgan bolalarda emotsional va jismoniy ifoda o'rtasidagi bog'liqlikni tiklash uchun **pantomima elementi** keng qo'llaniladi. Pantomima — bu so'zsiz ifoda san'ati bo'lib, bola harakat, yuz ifodasi va tana tilidan foydalangan holda his-tuyg'ularini yetkazadi.

Bu metod:

- bolalarda noverbal muloqot ko'nikmalarini;
- tana harakati va nutq ohangi o'rtasidagi uyg'unlikni;
- emotsional ifodaning tabiiyligini rivojlantiradi.

Pantomima mashqlari (masalan, "Hayron bo'ldim", "Qo'rqdim", "Xursandman" kabi holatlarni ifodalash) orqali bola o'z hissiy holatini tanib olish va boshqarish qobiliyatiga ega bo'ladi.

5. Qo'g'irchoq teatri va teatrlashtirilgan o'yinlar

Qo'g'irchoq teatri nutq buzilishlariga ega bolalar bilan ishlashda alohida ahamiyat kasb etadi. Qo'g'irchoq vositasida bola o'zini himoyalangan his qiladi, u orqali muloqotga kirishish, qo'rquvni yengish va o'z fikrini erkin ifoda etish osonlashadi. Logopedik nuqtai nazardan qo'g'irchoq o'yinlari:

- duduqlanish, selektiv mutizm yoki nutqdan qochish holatlarida emotsional to'siqlarni yumshatadi;
- tovush talaffuzini o'rganish uchun motivatsion muhit yaratadi;

- artikulyatsion mashqlarni o'yin tarzida bajarish imkonini beradi. Qo'g'irchoq personajlari bilan ishlash jarayonida bola shaxsiy tajribasini ifodalaydi, shuning uchun bu shakl **terapevtik va kommunikativ** ahamiyatga ega hisoblanadi.

6. Musiqali teatr va ritmik mashg'ulotlar

Teatr terapiyasida musiqa, qo'shiq va ritmik harakatlar logoritmik mashqlar bilan uyg'unlashtiriladi. Bu metod **nutqning ritmik va intonatsion tuzilishini** rivojlantirish, ovoz nazoratini shakllantirish va emotsional ifoda vositalarini boyitishga xizmat qiladi. Masalan, qo'shiqlarni dramatik tarzda ifodalash, sahnaviy harakatlarni musiqaqa moslashtirish yoki raqs elementlaridan foydalanish bola nutqini hissiy jihatdan boyitadi.

7. Guruhli va individual teatr mashg'ulotlari

Teatr terapiyasi **guruhli** va **individual** shakllarda tashkil etilishi mumkin. Guruhli mashg'ulotlarda bolalar o'zaro muloqot, jamoada ishlash, roldan chiqish va his-tuyg'ularni baham ko'rish tajribasini orttiradilar. Bu ularning ijtimoiy kompetensiyasini oshiradi.

Individual mashg'ulotlarda esa logoped bolaning nutq buzilish turiga, yoshiga va emotsional holatiga qarab maxsus teatr mashqlarini tanlaydi. Bu shakl chuqur korreksion va psixoterapevtik yondashuvni ta'minlaydi.

Xulosa. Teatr terapiyasi nutq buzilishlari bo'lgan bolalar uchun integrativ korreksion metod sifatida yuqori samaradorlikka ega. U nafaqat nutqning fonetik-fonematik tomonini rivojlantiradi, balki bolalarda emotsional ifoda, muloqot madaniyati, o'zini anglash va ijodiy fikrlashni ham shakllantiradi. Ushbu yondashuv logopedik amaliyotda san'at, psixologiya va pedagogika o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni mustahkamlaydi. Kelgusida teatr terapiyasi asosida yaratilgan kompleks logopedik dasturlar nutq buzilishlarini bartaraf etish bilan birga, bolalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga keng imkoniyat yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Алиева, С. (2022). Maxsus pedagogika va logopediya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Ахмедова, Н. (2021). Teatr terapiyasi va bolalar psixologiyasi. – “Defektologiya va inklyuziv ta'lim” jurnali, №2, 35–41.
3. Воробьёва, Е. М. (2019). Логопедическая работа с использованием арт-терапии и театрализации. – Москва: Владос.
4. Юлдашева, Ш. (2023). Logopedik mashg'ulotlarda san'at elementlaridan foydalanish metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti.
5. Jennings, S. (2018). Creative Drama in Therapy. – London: Routledge.

6. Landy, R. (2019). Drama Therapy: Concepts, Theories and Practices. – Springfield, IL: Charles C Thomas Publisher.
7. Mahkamova, D. (2024). Emotsional rivojlanishda teatr faoliyatining oʻrni. – “Maxsus taʼlim amaliyoti” jurnali, №1, 28–36.
8. Askarov, D. (2022). IN PARTICULAR OF AMIRY’S COMPOSITION OF NAVAI’S GHAZAL. *European Scholar Journal*, 3 (12), 34–36.
9. Dilmurod, A. (2025). Ideological and Artistic Characteristics of The Work “A Farewell to Arms”. *American Journal of Philological Sciences*, 5(04), 283–286.
10. Ashurova, F. X. (2022). TA’LIM TIZIMIDA INNOVATION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 53–57.
11. Dilmurod, A. (2025). National Idea Issues in Modern Filmmodramaturgy (On the Example of Erkin A’zam’s Film Dramas). *American Journal of Philological Sciences*, 5(05), 370–374.
12. Asqarov, D. (2024). AMIRIY LIRIKASIDA NAVOIYGA MUXAMMASLAR. *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*, 3(12), 87–93.
13. Asqarov, D. (2025). ADABIYOT FANINI O ‘QITISHDA STEAMNI JORIY ETISH. *University Research Base*, 519–524.
14. Asqarov, D. (2025). G‘OYA, MAVZU VA MA’NO MUSHTARAKLIGI. *University Research Base*, 350–360.

